

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Mari-Liis Somelar

**Saatejuhi roll demokraatliku arutelukultuuri edendamisel tele- ja
raadioarutelusaadetes**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ragne Kõuts-Klemm, PhD

Tartu 2022

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	4
1.1 Avalik sfäär ja arutlev demokraatia	4
1.2 Vahendatud poliitilise kommunikatsiooni mõju avalikule arvamusele	7
2. MEETOD	11
2.1 Uurimisküsimused	11
2.2 Valim	11
2.3 Valimis olevad saated	12
2.4 Andmekogumine ja -analüüs	12
3. ANALÜÜS	15
3.1 Eesmärk: mõtestada ühiskonnas toimunud sündmusi	15
3.2 Eesmärk: võimendada ühiskonnas toimunud sündmusi	21
3.3 Eesmärk: meelelahutamine	25
4. JÄRELDUSED JA ARUTELU	29
4.1 Intervjuu tulemuste kokkuvõte	29
4.2 Arutelu	32
4.2.1 Saate eesmärkide suhe arutleva demokraatia ideaaliga ja auditooriumi huviga	32
4.2.2 Saatejuht ja arvaja roll	33
4.2.3 Meetodi kriitika ja edasised uurimisvõimalused	34
KOKKUVÕTE	35
SUMMARY	37
KASUTATUD KIRJANDUS	38
LISAD	40
Lisa 1. Intervjuude kava	40

Sissejuhatus

Viidates Habermaslikule demokraatliku arutelu ideaalile kirjutab Ragne Kõuts-Klemm (2020) 2019/20 Eesti inimarengu aruandes, et demokraatliku ühiskonnakorralduse jaoks on mitmekülgne, eri häält kaasav ning tasakaalustatud ja argumenteeritud arutelu vältimatuks eeltingimuseks ja jätkusuutliku kestvuse tagatiseks. Avalik sfäär, nagu seda näeb Habermas (1962/2001), eeldab, et riik muutub kodanike ees vastutavaks, kui arutelude tulemusel on loodud kvaliteetne avalik arvamus, mis on võimeline osalema otsustusprotsessides. See omakorda eeldab aruteluruumi olemasolu, kus konstruktiivses arutelukliimas on soov kuulata ära mitmekesiseid ja ratsionaalselt põhjendatud argumente, et jõuda laiemale konsensusele otsuste suhtes.

Üheks ruumiks, kus selline arutelu toimuda saab, on ajakirjanduse kujundatud ja vahendatud aruteluruum. See ajakirjanduse vahendatud ruum on pidevas muutuses, ent selle ruumi olulisus on seda suurem, mida rohkem teisi toimijaid või muutujaid erinevates teistes aruteluruumides osaleb ja laiemat avaliku arvamuse kujunemist mõjutab. Tänapäevaks on märkimisväärselt kirjandust sellest, millised on ajakirjanike nägemused uudismeediale kehtestatud kriteeriumitest ja mis moodi ajakirjanikud töötavad nende kriteeriumite sees. Vähem on kirjandust sellest, mis moodi mõtestavad oma tööd need ajakirjanikud, kes arvamusi vahendavad või esitavad ning on seeläbi otsene osa arutelukultuuri ja -kliima kujunemisest. Sellepärast on selle bakalaureustöö raamesmärk näha ajakirjanduse vahendatud ruumis arutelusaateid tegevate ajakirjanike ja saatejuhtide enesetaju sellest, miks nad selliseid saateid teevad ning kuidas suhestuvad nende eesmärgid, tööprotsessid ja rollivalikud laiema arutelukultuuri ja avaliku arvamuse kujunemisega.

Töö arutleva demokraatia ideaal, mille võiks võtta ajakirjanduse vahendatud aruteluruumi vaatlemise aluseks, toetub Habermasi idealiseeritud avalikule sfäärile ning Wurffi, De Swerti ja Lecheleri (2016) sõnastatud arutleva demokraatia kriteeriumitele. Töö valimis on seitse tele- ja raadioarutelusaadet, intervjuud saatejuhtide enesetaju kaardistamiseks on viidud läbi kolmeteistkümne saatejuhiga.

1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Selleks, et seada selle töö jaoks ideaal demokraatlikule avalikule sfäärile ning arutlevale demokraatiale vaatlen järgnevas peatükis Habermasi ideid dialoogis probleemide või piirangutega, mida Habermasi ideaalne avalik sfäär endas kätkeb.

1.1 Avalik sfäär ja arutlev demokraatia

Avaliku sfääri kontseptsioon, nagu selle on mõtestanud Habermas (1962/2001) oma töös „Avalikkuse struktuurimuutus“, viitab avaliku arutelu ruumile, mis asub ühiskonna aluse ja tipu vahel ning kus peitub potentsiaal, et läbi kriitiliselt arutleva avalikkuse võiks tekkida demokraatia ideaal. See demokraatliku avalikkuse ideaal peakski seega peituma selles, et avalikkus osaleb ideede, väärtuste ja ühiskondlike otsuste mõtestamises ja vastuvõtmises, ehk seeläbi võimu legitimeerimises.

„Avalikkuse struktuurimuutuses“ kirjeldab Habermas (1962/2001) protsesse põhiliselt Suurbritannias ja Prantsusmaal 18. ja 19. sajandil, kus mõneks hetkeks oldi, vähemalt osas ühiskonnast, demokraatlikule täiusele lähedal. Jõukad ja haritud kõrgklassi liikmed arendasid välja salongide võrgustiku, kus kriitiliselt arutleva publiku vestlused viisid ratsionaalsete järeldusteni, mida ei saanud enam ignoreerida ka võim (Habermas 1962/2001). See oli liberaalse demokraatia taassünd, kus avalik arvamus, mis hakkas mõjutama riiklike institutsioone, oli valgustatud. Salongides mitte ainult ei edastatud informatsiooni ühesuunaliselt, vaid seda mõtestati ja taastodeti arutelude tulemusel. Habermas (1962/2001) just nimelt rõhutabki, et tema järgi on riik seda demokraatlikum, mida rohkem on avalikus asjaajamises kriitikameelt, konstruktiivsust ja mõtestatust.

Habermas (1962/2001) kirjeldab lühikesena õitsengut, kus ühiskondlik ratsionaalse mõistuse hääl sai juhtida maailmaasju, ning selle lõpetas avalikkuse taasfeodaliseerimine, kus äratati uuesti ellu õukondliku mainekujundamise maailm. Ehk siis Habermasi järgi lõpetas demokraatia täiuse ilmingu tugevnev riigivõim ja ühesuunalise massimeedia levik, millega allutati avalik sfäär kommertssisu majanduslikule loogikale, kus kodanikust sai tarbija, kes ideid, uskumusi ja väärtusi ostis, selle asemel, et neid arutelu käigus ise luua.

Kuigi Habermasi on palju kritiseeritud tema liigse ideaalilembuse pärast, on tema ideed olnud paljude arutelude aluseks ning ka Habermas on ise tunnistanud, et tema käsitlus ei idealiseeri, vaid pigem kirjeldabki ideaali, mis võiks olla nüüdismeedia eksimuste kritiseerimise aluseks (Silverstone, 1999). Silverstone (1999) tuletab meelde, et Habermasi mõtte jõud ja selle

väärtused sõltuvad usust mõistuse valitsemisse ning tahtmisest kaitsta põhimõtet ja neid ruume, kus seda on võimalik püüda. Silverstone (1999) nendib, et tahtmises kindlaks jääda mõistuse valitsemisele, ei märka Habermas selle mitmuslikkust ja seda, et mõttekas arutelu võib aset leida erinevatel viisidel. Need eraldumise vormid, nagu taandumine sisemistesse kodustesse, isegi väikekodanlikesse ruumidesse, mille Habermas hukka mõistab, ei lase näha uusi viise, kuidas ollakse ja tegutsetakse ja kuidas teisiti osaletakse avalikus arutelus (Silverstone, 1999: 274). Täna ühiskonnas ei ole need Habermasilikud silmast-silma salongid enam vajalikud, ega ilmselt mitte ka üksinda tõhusad. Seda enam on oluline roll meediainstitutsioonidel, millel on võime luua ja alal hoida mõttekat avalikku arutelu ning Silverstone'i järgi ei saa seega nendelt institutsioonidelt oodata ka vähemat.

Arutlev demokraatia

Habermasist lähtuvalt võib avalikku sfääri näha kommunikatiivse ruumina, mis on demokraatlik siis, kui avalikkus on võimeline, pidades ratsionaalset ja kriitilist arutelu ühiskondlike probleemide üle, legitimeerima võimu. Teadlikku ja kriitilist avalikku arvamust, mis on võimeline mõjutama ühiskondlike otsustusprotsesse, loob seega arutelu. Habermas (2006) viitab ka mitmetele empiirilistele uuringutele (nt Fishkin, 1995; Fishkin ja Luskin, 2005; Neblo, 2007), mille tulemusena võib öelda, et arutlev demokraatia loob mehhanisme koostööl põhinevale õppimisele, kollektiivsele lahenduste otsimisele ning arvamuste loomisele, mis peegeldaksid suuremat informeeritust ja laiemat perspektiivi selgemas ja spetsiifilisemas probleemide määratlemises.

Arutleva demokraatia paradigma peaks arvamuse ja tahtekujundamise abil looma legitiimsust, mis tagab arutlemisprotsessile avalikkuse ja läbipaistvuse, kaasamise ja võrdse võimaluse osalemiseks ning põhjendatud ootuse mõistlike tulemuste saavutamiseks (Habermas, 2006). Küll aga näeb Habermas (2006), et arutelu – kuigi see kasvab välja silmapaistmatutest igapäeva praktikatest: küsida põhjendusi ja põhjendada – on ise keeruline kommunikatsiooni vorm, mille pidepunkt on juba eos ratsionaalsuse diskursuses. See seab demokraatialikule arutelule teatavad normatiivsed eeldused, mille laiema konteksti on Habermasist lähtuvalt avanud Dahlberg.

Dahlbergi (2007) järgi on ratsionaalne ja kriitiline arutelu põhjendatud, siiras, kaasav ja sunnivaba argumentatsioon, mille eesmärk on saavutada osapoolte vaheline üksmeel. Dahlberg (2007: 53) nõustub arutleva demokraatia kriitikutega, et selles on teatav normatiivsus selle

suhtes, mis demokraatlik kommunikatsioon on või ei ole. Dahlebergi (2007) sõnul on see normatiivsus siiski tuletatud ühiskondlikest igapäevastest praktikatest ja iga norm võib olla rohkem või vähem demokraatlik. Avaliku arutleva sfääri normid loovad kommunikatiivsed struktuurid, mis läbi võimukriitilise refleksiooni ning erisuse, maksimeerivad kaasatust ja autonoomsust (Dahleberg, 2007). Kõik normid on ühteaegu ka hüpoteetilised või konstruktivistlikud: ekslikud ja muudetavad. See tähendab, et avaliku sfääri kujutus arutlusest on idealiseeritud, see ideaal on võetud igapäevastest praktikatest läbi teoreetilise või praktilise argumentatsiooni (Dahleberg, 2007). Sellisena väljendubki normide konstruktivistlikkus, sest need on avatud pidevale ümbervaatumisele või -mõtestamisele, vastavalt praktilisele kogemusele või tõestusele. Veelgi enam, demokraatlikud normid ühtepidi nõuvad legitiimselt ebademokraatlike praktikate väljajätmist arutelust ja teistpidi jääb tegelikku praktika raamesse ka nii öelda mittelegitiimne ratsionaalse kommunikatsiooni välja jätmine (Dahleberg, 2007). Seda sellepärast, et normid on alati seotud ühiskondlike kultuuriliste ja sotsiaalsete väärtustega, mis tähendab, et normidesse jääb alles mingi hulk instrumentaalset võimu, ühiskondlikku ebavõrdsust ja sundi (Dahleberg, 2007).

Arutleva demokraatia kriteeriumid

Normatiivsed kriteeriumid, mida arutelu, kas silmast-silma või ajakirjanduse vahendatuna, täitma peaks, liigituvad Wurffi jt (2016) järgi üldjoontes kolmeks: mitmekesisus, põhjendatus ja konstruktiivne arutelukliima. Mitmekesisuse all peetakse silmas, et kõik teemakohased ratsionaalsed vaatekohad või argumendid kaalutakse läbi ning põhjendatus peaks viitama sellele, et need samad vaatekohad põhjendatakse mõtestatult, mis tähendab, et tuginetakse täpsele informatsioonile ja see argumentatsioon avatakse sellisena ka vastaspoolele (Wurff jt, 2016). Erinevate vaadete olemasolu või mitmekesisus on arutleva demokraatia üks fundamentaalsemaid elemente, sest vaatamata erinevustele on vaja luua ühtne pind, millele arutelu võiks toetuda. Seega on jagatud konstruktiivne arutelukliima eelmise kahe kriteeriumi loogiline eeldus, sest erinevate vaatenurkade ja põhjenduste mõistmine saab toimuda vaid siis, kui selleks on ühine tahe jõuda konstruktiivseima lahenduseni. Lisaks jagatud viljakale arutelupinnale, mis saab tulla mitmekesisusest, pakuvad Wurff jt (2016) välja, et erinevate vaatekohtade mitmekesisus uudismeedias aitab kaasa ka avaliku arvamuse kvaliteedile. Mitmekesisus või justkui võistlevad raamistused motiveerivad olema täpne ja töötama

informatsiooni läbi sügavuti, vähendades ühekülgsede raamistuste mõju ning seega võtma seisukohti, mis on rohkem kooskõlas inimese enda uskumuste ja väärtustega (Wurff jt, 2016).

Üldiselt tunduvad need kolm kriteeriumit moodustavat erineva teemakohase kirjanduse järgi (Habermas, 1987; Gutmann ja Thompson, 1996; Wessler, 2008) arutelu tuuma. See tuum on seotud kommunikatsiooniga, mille käigus vastandatakse, mõtestatakse ja sõnastatakse erinevaid argumente ja seeläbi juhitudakse püüdest saavutada konsensus, kus teist osapoolt austatakse (Englund, 2006). Kusjuures võib sellise arutelu kaudu saavutatud konsensus tähendada isegi seda, et üksmeelne lahendus ei olegi leitav.

1.2 Vahendatud poliitilise kommunikatsiooni mõju avalikule arvamusele

Avalik arvamus

Normatiivsed teooriad demokraatiast ja avalikust sfäärist eeldavad, et avalikkus on suuteline looma informeeritud arvamusi tähtsate poliitiliste probleemide kohta. Avalik arvamus on mitmetahuline ja kompleksne kontseptsioon, mis peaks olema informeeritud, sisemiselt järjepidev ja kooskõlas inimese sügavamate väärtustega, mistõttu ei tohiks see olla lihtsasti kõigutatav erinevatest probleemi raamistamise soovidest (Druckman, 2014). Kodanikud saavad luua arvamusi ja käituda mõtestatult ainult siis, kui neil on piisavalt teadmisi poliitiliste osalejate, erinevate sotsiaalsete probleemide ja poliitiliste mängureeglite kohta (Aelst jt, 2017).

Poliitiline avalik arvamus, mille lõplik väärtus selgub valimistel, ei tule lihtsalt loomulikult „kuskilt“, vaid see kasvab välja erinevate häälte ja meelsuste müriaadist, mida loovad nii igapäevased vestlused, kui vahendatud kommunikatsioon (Habermas, 2006). Meedia toodab eliidi diskursust, mida mõjutavad erinevad osalejad, kes soovivad ligipääsu ja mõju meediale. Habermas (2006) nimetab selliste osalejatena poliitikuid ja parteisid, spetsiifilisi huvigruppe ja lobiste ning erinevate avalike huvide kandjaid, nagu intellektuaalid, eksperdid, religiooni esindajad jt. Koos ajakirjanikega moodustavadki need erinevad osalejad avaliku arvamuse, mis üksikuna viitab küll rohkem valitsevale arvamusele mitmete teiste arvamuste seas, sest avaliku arvamuse mõju on mitmesuunaline. See mõjub ühtepidi valitsevale võimule, kes avalikku arvamust pingsalt jälgib, ent teistpidi peegeldub see tagasi auditooriumisse, kust see alguse sai (Habermas, 2006).

Domineerivast või valitsevast häälestusest räägib Elisabeth Noelle-Neumann (1974) vaikuse spiraali kontekstis. Noelle-Neumanni (1974) järgi toimub arvamuse kujundamisel

optimeerimine, kus vaadeldakse sotsiaalselt keskkonda läbi poolt- ja vastuargumentide jagunemise, kus eelkõige hinnatakse ühe vaatenurga tugevust, kriitilisust ning edu saavutamise võimalust. Selline optimeerimine on eriti tähtis muutuvates tingimustes, kus nähakse võitlust vastanduvates positsioonides, millest lähtuvalt tuleb kujundada oma arvamus (Noelle-Neumann, 1991). Veelgi enam kirjutab Noelle Neumann (1974), et vastanduvate arvamuste olemasolu korral saab oluliseks see, milline vaatenurk on meedias selgemalt esil, sinna ümber hakkab koonduma avalik arvamus ning seisukohta muutub domineerivaks. Vaikuse spiraal väljendub aga selles, et inimesed, kes esindavad domineerivale vastandlikku seisukohta, ei avalda enam arvamust, soovist mitte saada isoleeritud (Kõuts-Klemm ja Seppel, 2018). Noelle-Neumann (1974) peab seega avalikuks arvamuseks domineerivat seisukohta ning näeb, et avaliku arvamuse kujunda rolli saab võtta see, kes ei karda saada isoleerituks. Seega võime Noelle-Neumanni (1974) järgi rääkida avalikust arvamusest kui millestki sellisest, mida võib igäüks väljendada nii, et ei kardeta sattuda eraldatusesse ning see seab arvamuse avaldamisele juba suured piirangud.

Ajakirjanduse mõju avalikule arvamusele

Mitmed empiirilised uuringused väidavad, et kodanike informeeritus ja tahe ei pruugi siiski olla piisav, et moodustuks kriitiline ja ratsionaalne avalik arvamus (Wurff, De Swert ja Lecheler, 2016). Sellele, miks avalik arvamus ei ole piisavalt informeeritud, olemaks suuteline osalema konstruktiivselt arutlevas demokraatias, on kaks laiemat põhjendust. Esiteks ei pruugi kodanikud olla võimelised või valmis saadavalolevat poliitilist informatsiooni mõtestama ja teiseks ei pruugi uudismeedia täita piisavalt hästi oma poliitilise informatsioonipakkuja rolli (Iyengar, Hahn, Bonfadelli ja Marr, 2009). Aelst jt (2017) arendavad probleemikohti, mis tulenevad ajakirjandusest edasi, nähes, et avaliku arvamuse kvaliteedi languse taga on uudiste suhtelise hulga ja kvaliteedi vähenemine, võimu kontsentreerumine ja sellest tulenev mitmekesisuse vähenemine ning relatiivsuse, ebavõrdsuse, polariseerumise ja killustumise suurenemine.

2019/20 Eesti inimarengu aruandes märgib Kõuts-Klemm (2020), et ajakirjanduse võimalused avalikku arvamusruumi kujundada on muutunud ning samal ajal on kasvanud teiste toimijate, nagu auditooriumi, konkreetsete huvigruppide ja ülemaailmsete suurkorporatsioonide tehnoloogia roll ja vastutus. Kõik eelnevad koos kodanikest tarbijatega moodustavad poliitilise informatsiooni keskkonna, kus nõudlus ja pakkumine on omavahelises vastastikusel suhtes.

Poliitilise meediakeskkonna struktuur on tõepoolest muutunud ning mitmed meediaorganisatsioonid on üha rohkem muutnud poliitilise informatsiooni pakkumist vastavalt tuntavale nõudlusele. Samas leiavad vähesed, et nõudlus peaks täielikult dikteerima ajakirjanduslikke praktikaid, ent auditooriumile jääb igal juhul tähtis roll, sest ajakirjandus eksisteerib vaid koos auditooriumiga (Fletcher, 2020). Aelst jt (2017) leiavad veelgi enam, et kuigi poliitilise informatsiooni nõudlus ja pakkumine on omavahel ilmselges tugevas seoses, on meediainstituutide roll poliitilise informatsiooni pakkujana siiski kandev, sest pakkumine seab piiritingimuse nõudlusele.

Avaliku sfääri võimustruktuuri ja massikommunikatsiooni dünaamika kontekstis kirjutab Habermas (2006), et meedia võim seisneb massikommunikatsiooni tehnoloogiates. Need, kes töötavad meediasüsteemis vastavatel positsioonidel (reporterid, toimetajad jt) on võimupositsioonil juba eos, sest nad valivad ja töötlevad poliitiliselt olulist sisu ja seega sekkuvad nii avaliku arvamuse kujundamisse, kui mõjusate huvide levitamisesse (Habermas, 2006). Meedia võim avalikustab end seega informatsiooni valikus ja formaadis, programmide kujus ja stiilis ning leviku mõjus – päevakorra kehtestamises (*agenda-setting*) või probleemi ettevalmistamises ja raamistamises (Habermas, 2006).

Ajakirjanduslikud valikud

Üsna laialdaselt on kirjandust, mis käsitleb uudisväärtuslikkust ja ajakirjanike enesetaju uudisväärtuslikkuse kriteeriumite kohta. Materjali, mis käsitleks ajakirjanike siseseid või väliseid kriteeriumeid selle kohta, kuidas valitakse näiteks arutelu raamistavad teemad või arutelus osalejad, on raskem leida. Samas on printsibiina mõistlik lähtuda ka empiirilistest ja teoreetilistest uuringutest, mis käsitlevad uudisväärtuslikkuse kriteeriumeid, sest väärtused, millest lähtutakse nii uudiste kui arutelu teemade valikul, on mõlemad kognitiivsed ja normatiivsed kontseptsioonid, mis viitavad ajakirjanike eneste uskumustele sellest, mis on piisavalt väärtuslik, et olla uudis või arutelu. Lisaks nii arutelude kui uudiste puhul ei ole väärtuslikkuse taksonoomia üksinda määrav, mõlema puhul on olulised ka teised tegurid, nagu formaadi erisused, auditooriumi huvi, olemasolevad ressursid, allikad ja vajadus eritüüpi teemade järele (Strömbäck, Karlsson ja Hopmann, 2012).

Uudis, nagu ka arutelu, peab äratama auditooriumi huvi ja tähelepanu. McQuail (2000: 305) kirjutab, et huvi uudiste vastu põhjustab nende olulisus ja kasulikkus või teatav loomulik köitvus. Selles kontekstis kasutataksegi uudisväärtuslikkuse mõistet. See on mingisuguse

sündmuse omadus, mida iseloomustab ajakirjaniku määratletud potentsiaal muuta faktid auditooriumi jaoks huvipakkuvaks looks või mis annab sündmusele teatava huvipakkuva tähenduse (McQuail, 2000: 350). McQuail peab uudisväärtuste nimekirja loomist mitmetel fundamentaalsetel põhjustel, nagu väärtuste tunnetamine auditooriumi poolt või sündmuste kompleksus, ebamõistlikuks tegevuseks, ent toob välja mõjukana Galtungi ja Ruge (1965) käsitluse uudisväärtustest. Galtungi ja Ruge (1965) väitel on uudisväärtus, mille alusel tehakse mitmeid organisatsioonilisi ja žanrist lähtuvaid valikuid, eelkõige eliidi hulka kuuluvate inimestega, eliitrahvastega ja negatiivsete juhtumitega seotud sündmustel. Oma uurimuses ajakirjanike enesetajust uudisväärtuslikkusest või -väärsusest, kinnitavad sarnaseid aluseid ka Strömbäck jt (2012), kes uurimuse tulemusena järeldavad, et üldiselt peetakse sündmuse enda olulisega seotud omadusi uudisväärsuse üle otsustamisel vähem oluliseks, kui nad peaksid olema, samas kui sündmuse omadusi, mis on seotud tajutava auditooriumi huviga, produktsiooniga või majanduslike kaalutlustega peetakse olulisemaks, kui nad peaksid olema. Ehk Strömbäck jt (2012) uurimus näitab, et näiteks sündmuste huvitavus, ootamatus, dramaatilisus, eksklusiivsus on ajakirjanike jaoks uudisväärsuse üle otsustamisel olulisemad, kui see, kas sündmus parendab inimeste arusaamu ja teadmisi ning teadlikkust ühiskonna probleemidest.

Arutelusaate kontekstis on põhjust rääkida ka kallutatuse ja raamistamise argumentidest, mis selle töö kontekstis eenduvad nii nende saatejuhtide puhul, kes on võtnud rolli avaldada arvamust, kui nende puhul, kes pakuvad teemadele või sündmustele erinevaid raamistamise võimalusi.

2. Meetod

2.1 Uurimisküsimused

Arvestades, et ajakirjandusel ei ole enam eksklusiivset informatsiooni pakkuja rolli, on seda olulisemad ajakirjanike vahendatud arutelud. Selle töö eesmärk on selgitada välja, millisena tajuvad raadios ja teles arutelusaateid tegevad ajakirjanikud või saatejuhid oma rolli arutelukultuuri kujundajana ja kuidas vastavalt sellele seatakse eesmärgid oma saatele ning mõtestatakse oma tööprotsesse.

1. Mis on tehtava arutelusaate eesmärk ja milline on auditoorium, kellele mõeldes saadet tehakse?
2. Millised on demokraatliku arutelu printsiibid või kriteeriumid, millest ajakirjanikud või saatejuhid arutelusaateid tehes lähtuvad ning kas ja kuidas on nad neid enda jaoks mõtestanud?
3. Millisena näevad saatejuhid oma rolli demokraatliku arutelukultuuri kontekstis?

2.2 Valim

Selle töö valimisse kuulub 13 ajakirjanikku ja seitse arutelusaadet. Töö eesmärk on arutleva demokraatia kontekstis saada teada, milline on nende ajakirjanike enesetaju rollist arutelukultuuri kujundajana. Arutelusaated, millest lähtuvalt intervjuud läbi viiakse on järgnevad: „UV faktor“, „Esimene stuudio“, „Rahva teenrid“, „Globaalne pilk“, „Poliitikaguru“, „Keskpäevatund“ ja „Samost ja Aaspõllu“ .

Nimetatud saated on töö fookuses esiteks, kuna saatekirjeldustes on viidatud, et tegu on arutelusaadetega, mis vahendavad ja kommenteerivad aktuaalseid ühiskondlikult olulisi teemasid. Teiseks on peetud silmas ka asjaolu, et saated oleksid vahendatud erinevates meediumites, erinevas formaadis ning erinevate meediamajade poolt, mis võiks anda mitmekesisust saate eesmärgi püstitustes ja seeläbi ajakirjanduslike valikute tegemisel. Sellepärast on valitud võrdlemisi erineva formaadiga kaks telesaadet ja viis raadiosaadet.

2.3 Valimis olevad saated

Tabel 1: Saadete lühitutvustused

Saade	Meedium	Sagedus	Saatekülalised	Intervjueeritavad
„Gloaalne pilk“	Äripäeva radio	kord kuus	Üks–kaks	Pille Ivask
„Esimene stuudio“	Eesti Televisioon	kolm või rohkem korda nädalas	Üksik intervjuu; kahe külalisega intervjuud; riigikogu erakondade või MEP-ide debatt	Andres Kuusk ja Mirko Ojakivi
„Keskpäevatund“	Kuku raadio	iga nädal	Külalisi ei ole	Ainar Ruussaar ja Marek Strandberg
„Poliitika guru“	Kuku raadio	iga nädal	Roteeruvad saatejuhid	Andreas Kaju ja Tõnis Leht
„Rahva teenrid“	Vikerraadio	iga nädal	Roteeruvad saatejuhid (ajakirjanikud)	Indrek Kiisler ja Urmet Kook
„Samost ja Aaspõllu“	Vikerraadio	iga nädal	Külalisi ei ole	Anvar Samost ja Huko Aaspõllu
„UV faktor“	Eesti Televisioon	iga nädal	Neli külalist igal saatel	Anna Pihl ja Urmas Vaino

2.4 Andmekogumine ja -analüüs

Selles töös on kasutatud kvalitatiivseid meetodeid. Töök vajaminevad andmed on kogutud viies läbi poolstruktureeritud intervjuud eelmises alapeatükis kirjeldatud valimis olevate saatejuhtide või toimetajaga. Intervjuud on läbi viidud silmast-silma ja valdavalt koos kahe saatetegijaga, välja arvatud ühel juhul, kus tegin üksikintervjuu. Intervjuud salvestasin diktofoniga. Intervjuude läbiviimine silmast-silma oli minu eesmärk eelkõige seetõttu, kuna

kohapeal toimuv intervjuu annab vahetu kontakti ja seega aitab paremini jälgida, mõista ja peegeldada öeldut. Soovisin teha intervjuud mitme saatetegiaga, sest minu küsimused olid avatud, mis tähendab, et ma kirjutasin intervjuusse sisse teatava arutelu tekke, kus mitu saatetegi saavad teineteise seisukohti täiustada või pakkuda mitmekesisest võimalust oma tööprotsesside mõtestamiseks. Saatetegi oleks võinud erinevate saadete kontekstis olla ka rohkem, ent osalusevalik toimus praktilistel alustel – kellel osaleda oli võimalik, see osales.

Intervjuude tegemiseks töötasin välja intervjuukava, millega soovisin leida vastuseid oma uurimisküsimustele. Intervjuukava koosnes kolmest osast. Esimeses teemablokis soovisin leida vastuseid esimesele uurimisküsimusele, ehk millistele demokraatliku arutelu kriteeriumitele mõeldes saatetegi oma saadet teevad. Teises teemablokis keskendusin sellele, millised on ajakirjaniku tööprotsessid eelnevale mõeldes. Kolmas teemablokk oli suunatud ajakirjaniku või saatejuhi enda rolli tunnetamisele ja kaardistamisele. Intervjuu kulg ei olnud üks-ühele teemablokkide järjestusega, ent iga intervjuud alustasin sellega, millisena näevad saatetegi oma saate eesmärgi demokraatliku arutelukultuuri kontekstis. Intervjuukava on toodud töö lisades.

Intervjuujärgselt alustasin koheselt käsitsi sõna-sõnalt transkriptsiooniga, et saaksin märkida kohe pärast intervjuud olulisena tundunud kohad ja lisada ka vahetuid emotsioone ja mõtteid analüüsiks pärast intervjuud. Transkribeerisin intervjuud valdavalt hiljemalt 24 tundi pärast intervjuu toimumist. Intervjuude transkriptsioonid ei ole lisatud tööle kahel põhjusel. Esimene praktiline põhjus on see, et kuna intervjuud kestsid kõik üle ühe tunni siis on transkriptsioonide maht väga suur, kokku üle 90 lehekülje. Teine põhjus on see, et ajakirjanikud olid väga avameelsed ning kogu nende öeldut, ilma intervjuule eelneva konteksti või kohapeal tuntud emotsioonita, ei ole põhjust välja tuua. Kuna arutelusaadete valik ei ole Eestis ega valimis lõputu, siis on selge, et mingisugust anonüümsust selle töö kontekstis olla ei saa, sest tööd lugedes on väga lihtsasti tuletatav, kes mida ütles. Saatetegi nimesid on siiski edaspidi toodud välja vaid initsiaalidega, et nende öeldud tsitaadid ei tuleks välja otsingumootorites ja et neid ei oleks võimalik võtta üksi, tööst eraldi.

Intervjuude analüüsis olen lähtunud oma uurimisküsimustest ning loonud ise kategooriad, mis aitaksid luua üldistusi sellest, kuidas ajakirjanikud või saatetegi mõtestavad oma tööprotsesse lähtudes eesmärgist, mida nad aruteludel nii laiemalt kui ka oma saate kontekstis näevad. Eesmärgipõhiselt saadete tüpoloogia moodustamine aitab näha erinevaid niite ja

seoseid, mis näitavad eesmärgist lähtuvalt, miks mingeid valikuid tehakse ja kuhu nende valikutega paigutub saatejuhi roll. Kusjuures üks saade ei pea ilmtingimata kuuluma vaid ühte kategooriasse, samal ajal võidakse täita erinevaid eesmärke, kus üks ei välista teist. Analüüsi kategooriad on järgmised: saate eesmärk on ühiskonnas toimuvat *mõtestada*; saade annab võimaluse ühe teema eluiga pikendada või seda *võimendada*; saate eesmärk on *meelt lahutada*.

3. Analüüs

Silverstone (1999) kirjutab, et meedia uurimisel tuleb lähtuda sellest, et tegu on vahendamise protsessiga selle avaramas ja laiemas mõttes. See ei ole vaid kokkupuutepunkt meediatekstide ja nende lugejate või vaatajate või kuulajate vahel. See haarab meediatekstide tootjad ja tarbijad pidevasse tegevusse, kus tähendus luuakse ja kus see vabaneb koos eelneva kogemuse ja mõtestamisega. See on enam kui kaheastmeline vool, sest pidevalt toimub areng, toimuvad muutused ja uuesti mõistmised. See on protsess, kus õigeid vastuseid ei ole. Nii ka järgneva analüüsi puhul. Loodud tüpoloogia, mis on tuletatud voolavates intervjuudest, on mingis mõttes meelevaldne, sest ajakirjandus ja meedia ei seisa paigal, ta ei tohiks ega saaks seda teha. Tüpoloogia, mis tugineb saatetegijate enda mõtestatud eesmärkidele ei ole seega ka ühene. Ühes saates võivad kõik eesmärgid olla esindatud koos, neile võib olla veel lisaks mitmeid teisigi eesmärke. Läbiviidud intervjuud ei ole kõikehõlmavad ja isegi sellisena on neid vaadates võimalik kaardistada veel teisigi tüpoloogiaid, mis ei tugine üldse saatele seatud eesmärgil. Sellegipoolest lähtun siinkohal sellest, et erinevaid tööprotsesse ja rollitajusid on kõige paremini võimalik analüüsida just kolmest saatele seatud eesmärgist: ühiskonnas toimuva *mõtestamine*, toimunud sündmuste *võimendamine* ja *meelelahutamine*.

3.1 Eesmärk: mõtestada ühiskonnas toimunud sündmusi

Toimunu mõtestamise vajadus algab sellest, et meie informuimi, täna rohkem kui kunagi varem, jõuab hulgaliselt erinevaid infokilde, nii klassikalisest toimetatud ajakirjandusest, kui sotsiaalmeediast või mis iganes teisest kokkupuutepunktist, mille me oma ellu lubame või mis end meie ellu surub.

A.Ku.: „*Tänapäeval on sul see, mis juhtus poole kümneks hommikul teada. Meie ülesanne on tulla eetrisse ja öelda, miks juhtus ja mis saab edasi ja mis need mõjud Eestile on.*“

Ajakirjanduse informatsiooni pakkuja roll ei ole seega enam eksklusiiivne – teadmised toimuvast jõuavad meieni erinevatest meediumistest, kus põhjendusaste või faktipõhisus võibolla väga erinev. Sellepärast tunnetavad mõtestavaid arutelusaateid tegevad saatejuhid, et nende roll on luua infomüra selgust, et arvamuse kujundamiseprotsessi saaks alata mingisuguselt ühiselt pinnalt, kus on olemas ülevaade sellest, mis ja miks juhtub ning kuidas see mõjutab meie igapäeva elu, ka teemades, mis esialgsel pilgul näivad võõra või kaugena.

U.K.: „*Võibolla see ongi sellele saatele mingis mõttes ette antud tellimus. See ongi nädala sündmuste kommentaar. “Rahva teenrite” puhul ongi see, et sa pead mõtestama neid teemasid, mis nädala jooksul on olulised olnud.*“

See selguse loomine ja mõtestamine on võimalik jaotada kaheks väiksemaks eesmärgiks. Esiteks näevad ajakirjanikud, et meediatekstitarbija peaks suutma tajuda terviklikku pilti toimuvast. Teiseks, et läbi arutelu jõutakse lähemale konsensusele või mingisugusele parimale lahendusele. Ajakirjanikud käsitlevad ühte teemat, otsust või sündmust kui omaette võrgustikku, mis kätkeb endas mitmeid väiksemaid või suuremaid mõõtmeid, mis moodustavad väiksemad lülid ja mis kõik vajavad eraldi läbi kaalumist. Sellepärast viitavad saatetegijad sellele, et terviklik maailmapilt, mille poole püüeldakse ei pruugi selgeks saada ühe saate, või isegi ühe nädala saadete põhjal. Sellesse terviklikkuse hoidmisesse peavad nad panustama koguaeg.

M.O.: „*Need saated peaksid olema suure pusle erinevad tükid, mis iga päev lisanduvad.*“

Tervikliku pildi nägemine algab ajakirjaniku jaoks sündmustest või teemadest, mis on hetkel ühiskonnas akuutsed. Valik sellest, mis akuutne on, on valdavalt toimunud juba eos uudisajakirjanduse poolt. Mis tähendab, et mingisuguse eelneva väravavahi rolli on ajakirjandus täitnud juba enne, kui arutelusaate tegijad teemavalikut seadma hakkavad.

U.K.: „*Saatejuht valib neid teemasid vaadates üle meediavälja, et millest on olnud juttu.*“

M.O.: „*Ta [agenda] tuleb meediapildist.*“

Eelnev meediapilt dikteerib seega mingisuguse laiema teemavalikute baasi, millest mõtestavaid saateid tegevad ajakirjanikud ilmselgelt lähtuvad, ent nad peavad seda baasi veelgi enam kitsendama. Nad on justkui teise ringi väravavahid, kes hakkavad juba värava esialgse lävendi ületanud teemasid uuesti läbi sõeluma, et leida need teemad, probleemid või sündmused, mis ühiskondlikult mõtestamist vajavad. See tähendab, et just teemade teistkordsel selekteerimisel hakkavad rolli mängima saatetegijate enda subjektiivsed ja internaliseeritud otsused, rollivalikud, saadete formaadierisused ja mõtestamised, muuhulgas ka sellest, millisena nähakse saate auditooriumit.

U.K.: „*Ta üritabki seda müra sellest tohutust infomerest välja sõeluda, et need teemad, mida me valisime, mille me välja sõelusime, et need teemad on Eesti inimese, ühiskonna jaoks olulised. /.../ sellel [teemal] peab olema mingil laiem ühiskondlik resonants, see peab haakuma mingite varasemate vaidlustega ühiskonnas või kui on midagi õhku jäänud.*“

A.Ka.: „*/.../ kuulaja saab midagi täiendavat teada, midagi mida ta ei ole võibolla lugenud lehest.*“

Otsus, mis teemad vajavad mõtestamist ja mis mitte, on saatejuhtide jaoks üsna süsteemne, kus saatejuht võtab enda ülesandeks teha mõjuhinnang sellest, kui paljusid võiks üks teema puudutada. Lisaks näevad saatetegijad, et nende roll on vaatajale tuua lähemale ja teha selgeks ka need teemad, mis esmapilgul võivad meediatekstitarbija jaoks näida kaugena.

A.Ku.: „*Mul ei ole vahet, mis saade see on, on see LGBT, on see majandus, ma panen selle sama maatriksi peale: kui paljusid see puudutab, miks me seda teeme, mis me selle saatega tahame saavutada.*“

I.K.: „*Sa räägid sellest, mis sellega kaasneb, mis ei kaasne. /.../ näiteks NETS-i eelnõu, kui seal muudetakse mingeid protseduure, mida see tähendab tavalisele inimesele. Mis siin poliitikaga tegelikult seotud on? Mitte midagi. Väljaarvatud see, et see võetakse vastu Riigikogus. Tegelikult see puudutab meie kõikide igapäevast elu. See ongi selgelt ajakirjanduse roll.*“

Saatejuhid leiavad, et kuigi teema võib puudutada väga paljusid ja olla ühiskondlikult oluline, võib see siiski tähendada, et huvi ei ole nii laialdane, ent nende roll on ka sellistele teemadele tähelepanu pöörata.

A.Ku.: „*Ja kusjuures selles maatriksis me sageli teeme teadliku kompromissi, sest nii pea, kui sa kutsud Tallinna Ülikooli rektori rääkima kõrghariduse rahastamisest, siis on selge, et 100 000 vaataja asemel on 50 000 vaatajat.*“

Tervikpildi moodustamisel on lisaks teemadele tähtsal kohal ka mitmekesised seisukohad, mis ühe pildi vaates saavad pakkuda erinevaid teemakäsitlemise võimalusi. Ajakirjaniku rollina nähakse nende erinevate raamistamise võimaluste lauda panemist. Saatetegijad toovad välja, et on teemasid, mis on ühiskonna teadvuses üsna ühesed ja kus positsioonide erinevused ei ole

polariseeruvad. Nende teemade puhul räägivadki ajakirjanikud just sellest, et kaetud oleksid erinevad mõõtmed või lülid, mis ühest teemaplokist eenduvad. Sellise teema näitena on kõik saatejuhid toonud välja praeguse sõjaolukorra, kus tegelikku erisust sellest, mis on halb või hea, ei ole. Samas on teemad, milles positsioonivõtmised lähevad lahku. Siinkohal toovad saatetegijad välja, et nende rolliks on küll pakkuda platvormi mitmekesisetele seisukohtadele, millest lähtuvalt saaks meediatekstitarbija moodustada tervikpildi ja kujundada pakutud argumentatsioonist ratsionaalse mõtestatud arvamuse.

M.O.: „/.../ lõppkokkuvõttes mõlemal positsioonil võib olla plusse ja miinuseid ja meie ülesanne ongi laiale avalikkusele pakkuda need argumendid ja siis sealt tehakse otsus, et kas otsustajate seltskonna poolt või inimesed kujundavad mõlema poole põhjal arvamuse. See ongi meil praegu ajakirjanduses ja saatega kõige olulisem roll.“

Teemade ja seisukohtade valiku juures nendivad ajakirjanikud, et sama olulised kui need teemad või seisukohad, mis läbi sõela pääsevad, on need, mida lõpuks valitakse mitte kajastada. Selles, mida või keda ei kajastata, peitub ajakirjanduslik otsus.

U.K.: „Ajakirjanduse valik ei alga mitte sellest, mida sa kajastad ja mida sa ütled, vaid mida sa ei kajasta on hästi oluline.“

See ajakirjanduslik otsus, millisele teemale või seisukohale mitte platvormi anda, viitab kaudselt ka teisele eesmärgile mõtestamise sees, milleks on konsensusele või parimale lahendusele lähemale jõudmine. Selle täitmiseks teevad ajakirjanikud otsuse mingitele äärmuslikele, polariseeruvatele või populistlike seisukohtadele mitte platvormi anda, sest sellised seisukohad võivad küll täita mehaaniliselt mitmekesisuse kriteeriumi, ent samal ajal jäävad täiesti sisustamata põhjendatus ja konstruktiivne arutelukliima. Seega on ajakirjanduslik valik epateerivatele positsioonidele mitte platvormi anda. Selliste radikaliseeruvate seisukohtade nõudmisel viitavad ajakirjanikud sellele, et tegu on mehhaanilise tasakaalu otsimisega, kus tasakaalustamine on paberil, aga tegelikkuses puudub selle tasakaalustamise tagant sisu.

I.K.: „/.../ öeldakse, et uudis peab olema tasakaalus. Jah, aga on olukordi, kus sa ei saa teha niimoodi, /.../ näiteks aborditeemaline arutelu – miks ma peaks üldse sinna Varro Vooglaiu võtma. See on mehhaaniline tasakaalu otsimine – sellisel puhul me räägime arstidega, me räägime mingite muude

inimestega, ekspertidega, me ei pea teda üldse võtma. Kui me otsime ainult mehhaanilist tasakaalu, siis me anname talle ka sõna.“

U.K.: „Seesama asi, et kas sa pead radikaalsetele seisukohtadele platvormi andma. Kas sellega ei taastooda seda radikaalsust? Kas sa ei muutu nende jaoks kasulikuks idioodiks?“

Ajakirjanikud näevad, et selliste teemade aluseks ei ole kvaliteetse avaliku arvamuse kujundamine, vaid konflikt iseeneses, mis toetub avalikule huvile selle meelelahutuslikkuse mõttes. Siinkohal näevadki mõtestavad saateid tegevad ajakirjanikud, et nende rolli ei ole vaatajahuvi garanteerida läbi intriigi või draama, vaid nemad peavad aitama vaatajat või kuulajat lähemale probleemi tuumale.

M.O.: „Märksa lihtsam on sellist show saadet teha. Sellist saadet, kus sa lasedki karjuda loosungeid, kus sa viskad kiiresti must-valge maailmapildi ette – valige, olete poolt või vastu /.../. Põhimõtteliselt mingi hetkeni on garanteeritud ka vaatajahuvi, aga siis ongi küsimus selles, et mida see ühiskondlikult juurde annab. See ei anna ühiskondlikult mitte midagi juurde, see on pigem nagu kiirtoit, nagu “Padjaklubi” või mingisuguse jah, meelelahutus, aga ta ei lahenda probleeme.“

I.K.: „Sest noh, tegelikult see surve on nagu väga suur. Varro Vooglaid on midagi teinud. Miks te seda ei kajasta? Tegelikult on see, et miks me peaks Varro Vooglaidi üldse kajastama, kes ta on selline. Et sul on seda julgust, et ta on tühi koht, seda väga paljudel ei ole. Väga mõnus on ratsutada Varro Vooglaidi peal, panen aga pealkirja ja pilt juurde, et mis ta jälle ütles, klikid jooksevad. Kõik arvavad, et vohh, need teevad ajakirjandust. Aga kui sa seda ignoreerid, sa lihtsalt tuimalt ignoreerid, siis see on otsus.“

Polariseeruva konflikti puhul nähaksegi seega kahte probleemi, esiteks kaob ära konstruktiivne arutelukliima, kus on eeldus mingisuguse ühisosa leidmisele ja kus esitatud argumentide taga oleks ratsionaalne põhjendatus ja mis läbi selle põhjendatuse saaks toita kvaliteetse avaliku arvamuse kujunemist. Teine probleem viitab sellele, et läbi sellise teemapüstituse antakse platvormi seisukohtadele, mille taga juba eos põhjendatust ei ole.

A.K.: „Ta saaks tohutult tähelepanu, seal on konflikt, aga sisulises mõttes seda konflikti ei ole. See konflikt on mõne inimese enda peas. Igasugune

*ajakirjanduslik arvamus või otsus ütleb, et see on absurdne sisutihhi lollus.
Ja selliseid valikuid me lihtsalt ei tee.“*

Läbi mõtestatud arutelu parima tulemuse või konsensuse poole liikumine viitab sellele, et täidetud on kõik demokraatliku arutelu kriteeriumid, mis tähendabki, et ajakirjanikud teevad otsuseid sellest, mis nende kriteeriumite täitmisesse panustab. Kusjuures konsensust ei mõtestata üheselt, see võib ajakirjanike arvates tähendada ka seda, et lõplikku üksmeelt ei olegi, tähtsad on seosed ja ideed, mis formuleeruvad meediatekstitarbija peas, tema enda sügavama väärtusruumi sees.

U.K.: „ /.../ eks iga arutelu mõte olegi tuua välja erinevad seisukohad, ja püüda arutelu käigus jõuda selleni, et kõik osapooled saaksid oma seisukohad välja tuua, võib-olla jõuda ka mingile konsensusele või lähemale konsensusele.“

A.Ku.: „[saatejuht] sõnastab selle teema olemuse ja ta üritab sealt jõuda mingisuguse ühisosa või lahenduseni. Noh saateülesanne ei ole saia küpsetamine, aga ta testib ära mõlema vastanduva seisukoha nõrgad pooled.“

Saatetegijate sõnul on eriti olulised just need arutelud, kus ei ole võimalik tõmmata ühest piiri selle vahel, kes on halb või hea, sest paljude selliste teemapüstituste juures ei ole õigeid vastuseid ja seda olulisem on ajakirjaniku roll, kes peab pakkuma platvormi erinevatele seisukohtadele, aga suutma nõuda ka põhjendusi.

A.Ku.: „Me võime vaielda selle üle, kas see on õige või ei ole, aga ta paneb selle lauda /.../ ja mis on teine asi, aga siis paraku on see lugu, et õigeid vastuseid ei ole olemas. Me liigume ideaali suunas, aga poliitika ei ole enamasti parima tulemuse saavutamine.“

M.O.: „see on saatejuhi ülesanne /.../, et kõlaks saates ka teistsugused seisukohad. Keegi peab need nii-öelda siis lauda viskama, aga kindlasti nõudma põhjendusi, mina olen selle sõnastanud saatejuhi ülesandeks.“

Lisaks toovad saatetegijad välja, et sellistel teemadel arutlemine ja konsensuse leidmine võib peituda selles, et arutelu käigus tuleb välja, et tegelikult seisukohtade tuumad ei erine, vaid on

eelnevalt võetud poliitilised positsioonid, mis arutelukäigus taanduvad loomulikult või millele peab kaasa aitama saatejuht.

M.O.: *„Kusjuures selle formaadi pluss on see, et see aitab paljastada selle, et seisukohad ei ole nii erinevad, kuigi see võib tunduda riigikogu või sotsiaalmeedia sõnavõtude põhjal sellisena. /.../ Aga kuna poliitikas on eristumise alused äärmiselt olulised, siis sul on justkui mingi sõnum või pakkumine võimalikele valijatele või sa kinnistad oma valijaid, et siis valitakse teravamaid konstruktsioone. /.../ Ma arvan, et tegelikult sellised positsioonivõtmised ei peta ära ei saatejuhte, ega televaatajaid“.*

A.Ku.: *„Teine võimalus debatti toita, või sisulisemaks muuta on öelda lihtsalt välja, et aga teie seisukohad ei ole ju vastandlikud, te räägite ühest ja samast asjast.“*

Saatejuhid näevad, et nende roll mõtestamisel peitub selles, et tagada põhjendatus mitmekesisuse kriteeriumile, mis võimaldab näha tervikpilti ja erinevaid võimalikke teid parima lahenduseni. See põhjendatus ei saa aga tulla konstruktiivse arutelukliimata, millest lähtuvalt ajakirjanikud oma tööprotsesse mõtestavad.

3.2 Eesmärk: võimendada ühiskonnas toimunud sündmusi

Võimendamise vajaduse juures jõuame tagasi eelmise peatüki algusesse, kus ajakirjanikud viitavad infoühiskonnale, millega tänane ajakirjandusväli toime tulema peab. Infoühiskonnast lähtuvalt saab teemade mõtestamise vajaduse kõrvale tuua veel teisegi eesmärgi, kus ajakirjanikud tajuvad, et ilma sündmust või teemat võimendamata jääb nende teemade eluiga lühikeseks. Mis omakorda tähendab, et neid on raske asuda ratsionaalselt mõtestama, sest teema erinevad olulised tahud mööduvad kiiremini, kui neile on võimalik tähelepanu pöörata, sest uued sündmused tulevad lihtsalt peale.

U.V.: *„On juhtunud see, et ühe uudise eluiga, ühe sündmuse eluiga, on läinud pööraselt palju lühemaks. /.../ enne infoühiskonna tulemist oli see [uudise] sinusoid selgelt laugem, /.../ sündmus võis järellainetada veel kaks, kolm või neli nädalat, omada mingit tähtsust. Täna sisuliselt kolmandal, neljandal päeval ei ole tal enam mingit tähtsust. Selle asendab juba mingi uus siinus, mingi uus sündmus. Ja nüüd see, mida tänapäeval peab*

arutelusaade minu arvates tegema, ühes või teises küsimuses – selle ühe plahvatuse mõju pikendama, vaataja jaoks. Tuletama talle meelde kõigepealt seda sündmust /.../ ja tema [saate] roll on anda sellele sündmusele rohkem võimalust.“

Sündmuste või teemade võimendamise sees on samuti eraldi väiksemad eesmärgid, mis ajakirjanikud näevad, et saade peaks täitma selleks, et ta saaks kvaliteetse avaliku arvamuse kujunemisele midagi juurde anda. Kui mõtestamiseprotsessis lähtusid ajakirjanikud peaaesjalikult sellest, et pakutud seisukohtade või nende valitud teemade taga oleks ratsionaalne põhjendatus, siis võimendamise eesmärgi juures joonistub eriti selgelt välja mitmekesisuse kriteerium. Esimene väiksem eesmärk võimendamise sees on sarnane eelneva peatüki tervikpildi nägemisega, siinkohal kirjeldavad ajakirjanikud vajadust näha laiemat pilti ja aruteluga ühe teema teravikku laiendada.

P.I. : „/.../ ehk siis arutelu eesmärk minu jaoks on läbi arutelu mõne huvitava inimesega panustada laiemasse pilti või arutellu.“

A.P.: „/.../ meie saate roll ongi see, et kui me paneme inimesi kaasa mõtlema, et nad siis kasvõi ise arutavad pärast edasi. Ükskõik, mis ametipostil nad on, kas nad on seotud või mitte, et see tekitaks selle arutelu ka ühiskonnas laiemalt“

See laiema pildi nägemine või ühe teema arutelu laiema ühiskondliku aruteluni viimine väljendub ajakirjanike tööprotsessides esiteks teemade valikus. Sarnaselt eelmisele peatükile täidab ka siin uudisajakirjandus esimese väravavahi rolli, ent samas jätavad ajakirjanikud endale suurema võimaluse tõstatada ka neid teemasid, mis momendil uudisajakirjanduses nii põletavad ei ole. Erinevate ühiskondlikult oluliste teemade võimendamise juures märgivad ajakirjanikud ära ka soovi vähem lähtuda päevapoliitikast. Selline laiem teemavalik viitab mitmekesisuse kriteeriumile, sest laiem ja mitmekesisem teemavalik tagab ka mitmekesisemad arvamused ja seisukohad.

P.I.: „/.../ ta [valitud teema] ei pruugi olla kõige kuumem teema praegu, aga üldpildis ta ei ole täiesti suvaline, siis ei oleks sellel mõtet, et tal on ikkagi mingi selge ühiskondlik resonants.“

U.V.: „Eesti ühiskond on oma avalikus infosüsteemis väga päevapoliitika nägu. Päevapoliitika dikteerib väga palju teemasid. /.../ Meil poliitik ja

poliitika on proportsioonis üle tähtsustatud. /.../ Me oleme püüdnud seda vältida. /.../ Seda peaks murdma, või seda peaks lõhkuma, et need teemad ei oleks päevapoliitilised. Jah, muidugi kõik teemad lõpuks jõuavad mingil tasandil poliitikani välja, aga ma arvan, et ajakirjandus ei peaks üldse nii jooksuma nende teemade sabas. Minu arust super näide on siin läbi aegade, mitte ainult praegu, kus praegu kuulatakse ühte konkreetset raadiosaadet ja siis see määrab agendat. Kunagi oodati vist kolmapäevast päeva, kui ilmus üks ajaleht, mis määras agenda. Veider. Tegelikult veider. Nii ei peaks tegema ja võibolla ka seetõttu on meil see teemade ring laiem.“

Teise eesmärgina, millest lähtuvalt oma tööprotsesse kujundatakse, toovad ajakirjanikud välja meediatekstitarbijale uute mõtlemise mudelite pakkumise.

U.V.: „Ta [saade] peaks andma mingisuguse uue võimaluse sellest sündmusest mõelda, või vahendid selleks. /.../ mida inimesed tegelikult vaatavad, on osalejate mõtlemisemudel – osalejate reageerimisemudel. See, mida me püüame selles arutelusaates, minu jaoks isiklikult, teha, on see, et me leiame koguaeg turvalisel moel vaataja jaoks üles vigu tema peas. Ja vigu ma ei mõtle mitte eksitust, või eksimust, vaid arusaamiste erinevust.“

Tööprotsessides väljendub see eesmärk kahes osas ja kõigis kolmes kriteeriumis. Esiteks on mitmekesise mõtlemismudeli aluseks erinevad seisukohad, mille ajakirjanikud tagavad tehes valikuid saatekülalistega.

P.I.: „Mida me näeme, et korduvad külalised ja korduvad mingid tüpaažid. Ehk et külaliste mõttes, näiteks mingi välispoliitika teema, meil on ainult käputäis inimesi, kes sellest rääkimas käivad. /.../ Põhimõtteliselt jah, minu ülesanne, kui ma seda arutelu üritan ehitada, on see, et ma võimalikult palju eristaksin, ma leiaksin võimalikult palju uusi inimesi. /.../ see seab ju tõenäosuse, et tuleb ka uusi arvamusi.“

Tuleb tähele panna, et siiski on nii teles kui raadios saatekülaliste valikus mõningad piirangud. Ühtepidi võivad need piirangud olla väga praktilised, sest väljavalitud inimestel ei pruugi olla võimalust saates osaleda. Teistpidi, ja seda eriti tele puhul, on piiranguks külalise oskus esineda. Ajakirjanikud toovad välja, et inimene võib olla oma valdkonna vaieldamatu ekspert, aga kui tal puudub esinemise kogemus, võib ta lihtsalt palju nõrgemale vastaspoolele alla jääda.

Lisaks näevad ajakirjanikud, et koguaeg ei ole võimalik uusi inimesi otsida ning saatemõju mõttes on vaja, et külalised oleksid ka tuntumad.

A.P.: „/.../inimesed, kellel on mõju ühiskonnas, suudavad neid teemasid lähemale tuua. Kindlasti koduvägivalla teema, kui sellest suudaks rääkida sellised inimesed, kes on väga suure mõjuga ühiskonnas, siis see teema tõuseb ka vaataja jaoks olulisemaks. See on ka meie ülesanne leida neid õigeid inimesi, kes suudavad tõstata neid teemasid, mis tegelikult on olulised ja millega inimesed ei taha tegeleda nii palju.“

Teiseks mõttemudelite avaldumise vormiks on erinevate saatekülalistega saadud seisukohtade avamine ja nende põhjendamine. See käib koos saatekülaliste valikuga nii palju, et ajakirjanikud püüvad leida küll seisukohti, mis teineteist täiustavad või omavahel oponeerivad, ent teadlikult välditakse äärmuslikke seisukohti, mis konstruktiivse arutelukliima juba eos lõhuvad.

U.V.: „Jube lihtne on minna ja võtta kaks vastandlikku arusaamist ja teha selle pinnalt saade ja lõpptulemusena on katkise ühiskond või lihtsalt puhas meelelahutus, kus tegelikult debatti ja arutelu ei ole.“

Ajakirjanikud näevadki seega oma rolli selles, et suunatakse saatekülalisi oma seisukohti avama nii, et meediatekstitarbija saatekülaliste mõttemustreid mõistaks ja parimal juhul oleks valmis korrigeerima ka midagi enda mustrites.

U.V.: “Vaataja viiakse teemasse üsna sarnaselt studios osalejatega, talle antakse mingi eelhäälestus ja siis ta hakkab seda koguaeg võrdlema iseenda arvamusega või arusaamaga. Kui kõlab seal mingi väide või tekib mingi reaktsioon, sa näed kuidas keegi teine reageerib, siis sa selle kaudu korrigeerid oma mõtlemist.“

Lisaks jõuavad need eesmärgid mingil kujul välja selleni, nagu ka eelmise peatüki puhul, et kokkuvõttes võiks sündmust käsitledes väheneda selle ümber olev konfliktisus või konstrueeritud polariseeritus ning selle saavutamine jääbki ajakirjaniku rolliks.

3.3 Eesmärk: meelelahutamine

Eelmise kahe eesmärgi puhul sai selgelt välja tuua demokraatlikule arutelule seatud kriteeriumid – põhjendatus, mitmekesisus ja konstruktiivne arutelukliima – millest lähtuvalt ajakirjanikud hakkavad konstrueerima saatele eesmärki ja valivad selle eesmärgi sees oma rolli. Eesmärk meelelahutamisest algab teisest otsast – auditooriumist. Demokraatliku arutelu kriteeriumid on selle eesmärgi puhul pigem tulemused, kui eeldused tööprotsessile. Esmalt on oluline täheldada, mida peavad ajakirjanikud silmas meelelahutuse all, sest esmapilk meelelahutusele viitab justkui millelegi kerglasele ja sisutühjale või isegi negatiivsele, ent siinkohal saatetegijad sellist eesmärki oma saatel ei näe.

A.S.: „*See on meelelahutuslik saade. Meelelahutus. Mina olen seda koguaeg rääkinud. /.../ Omal ajal raadio2-s, kus ta oli väga selgelt meelelahutuslikul eesmärgil, et inimestel oleks huvitav. Et neil oleks kaasamõtlemise kõrval ka mingisugune meelelahutuslik aspekt. /.../ Meelelahutus ei ole mingi huumor. Seda ei saa kõrvale jätta see on oluline.*“

M.S.: „*Me võime öelda, et see on nagu infoteinment. Kuna eestikeelset sõna ei ole sellele, noh informatsiooniline meelelahutus. Ta on ikkagi infoteinment sellepärast. et see on pigem formaadi küsimus, mitte see, et me hakkame nagu saates kuidagi kilkama või mingit jaburat emotsiooni sinna panema, aga /.../ see nagu ongi see formaat, et informeeritus, seosed, loodetavalt mingid põnevamad kontseptsioonid, ühte kokku paneme selle nimeks infoteinment.*“

Ehk siis sellistele saadetele viidatakse kui intelligentsele meelelahutusele, milles meelelahutus seisneb saatele valitud formaadis, mis võiks aidata meediatekstitarbijal käsitletavaid teemasid mõtestada, nii et tarbija huvi ei kaoks. Seega meelelahutuslikku formaadi aluseks ongi eelkõige saate auditoorium. Auditooriumi järgi saate kujundamisel tunduvad ajakirjanikud lähtuvat kahest printsiibist. Esiteks, et nii on saadet alati tehtud, auditoorium on sellega harjunud ja seega ei ole põhjust või võimalust seda formaati muutma hakata. Kuulaja harjumuse jätkuks toovad ajakirjanikud teise printsiibina välja, et on mingisugused tehnikad või protsessid, mida auditoorium, kas tänu sellele, et nii on alati tehtud või mingil muul põhjusel, ootab.

M.S.: „*Kuna see [saade] on nii pikalt järjepidev olnud, siis me ei saa öelda, et kuule, teeme nüüd ühe revolutsiooni ja täitsa teise saate. Selles mõttes, et inimesed ju ootavad ka seda, kultuur ongi järjepidev, voolav värk. /.../*

Keskpäevatund on ka nihuke soliton, mis kunagi pandi liikuma oma parameetritega ja nüüd ta levib, kes sinna juurde tuleb, see liigub koos sellega ja kui ta ära läheb, liigub see laine ikka edasi.“

A.S.: „Mina olen seda formaati teinud 94ndast aastast peale. /.../ Minuga konkreetselt mingi kogus kuulajaid on käinud ühest formaadist või raadiojaamast teise, umbes sama arvuline kogus kaasas. Seal on mingisugune kiindumus /.../.“

Seega meelelahutuslikkuse juures pööravadki ajakirjanikud tähelepanu auditooriumile, kelle huvi tuleb hoida selleks, et saade püsima jääks.

A.S.: „Selge on igatahes see, et selle põhjuseks, et mingid asjad püsivad nii kaua elus, ei ole ainult see, et tuleb mingi ajakirjanduslikult pädev isik ja räägib lõppenud nädala teemad lahti.“

Auditooriumile meelelahutuse pakkumisel tunnetavad ajakirjanikud, et esiteks on väga olulised isikud, kes antud saadet teevad. Ajakirjanikud näevad, et nende enda isiksusest sõltub see, kui suur ja jätkuv huvi auditooriumil saate vastu on.

A.S.: „See ei ole väga keeruline saade, see on üsna lihtne saade. Küsimus on isikutes, küsimus on andes, küsimus on mingites teadmistes. /.../ Piltlikult öeldes, kui asendada mind ja Hukot kahe täpselt sama, kogenud ja pädeva inimesega, siis see saade võib väga vabalt osutada kuu aja pärast väljasurnuks. Kuigi nad stenogrammi mõttes võivad esitada täpselt samu lauseid ja mõtteid.“

Lisaks saatejuhi loomupärasele mingisugusele veenvusele kuulaja jaoks näevad ajakirjanikud, et selle veenvuse saab saatejuht ka kunstlikult esile kutsuda või luua. Veelgi enam viitavad ajakirjanikud olukordadele, kus saate jaoks luuakse mingisugune uus karakter, kelleks kehastutakse. Mõlema tehnika eesmärk on hoida auditooriumi huvi ja kuulatavust.

A.S.: „Pigem on oluline, et tegemist oleks üsna eredate isiksustega. Isegi kui inimesed väljaspool seda saadet ei ole sellised, siis nad võiksid selles saates sellisena paista.“

M.S.: „Ma võin täitsa öelda, et ega ma muidu võib-olla selline ei ole, mõtlen hoopis muid mõtteid ja teistmoodi ja natuke laiemat kindlasti. Aga et noh,

kui sa ütled, et täna on „Keskpäevatunni“ saade, siis sa kehastud selle Keskpäevatunni kandjaks ja loomulikult kopeerid mingisugused luige-langi-tiido-aegsed vihkamisetunni ehedused. /.../ See on nagu natukene selline grimm ja natukene selline kostüüm ja natuke selline hoiak ja see on nagu paratamatus.“

Saate jaoks teatava karakteri etendamise samm edasi on tahtlik provokatsioon. See on samuti selliste seisukohtade üle võtmine, millega tegelikult ei nõustuda, aga mis tooksid saatesse sisse pinget ja konflikti ning seeläbi hoiaksid kuulajat ärevuses, nii et tal oleks soov saadet kuulata. Veelgi enam selleks, et auditooriumilt tuleks teatav reaktsioon või tagasiside viidatakse sellise tegutsemisele, kui kuulaja õrritamisele.

M.S.: „See on siis mõõdukas provokatsioon, kus me püüame õhku visata mingisuguse kontseptsiooni või käsitluse, mis nagu püüab piire nihutada. Selles mõttes, et selle kuulatavuse hoidmine on omaette võttestikukogum. /.../ kui tundub, et näiteks me hakkame väga nagu ühte väravasse minema, et juba igav, et kaua sa ikka kuulad seda, kui kõik on kõigiga nõus. Siis Ainar sageli nii-öelda võtab mingisuguse positsiooni, millest on aru saada, et see on võetud, et noh, nagu kuulajale mõista anda, et positsioone on võib-olla ka teistsugused“

A.R.: „/.../ me aeg-ajalt provotseerimine üksteist.“

Samas toovad ajakirjanikud välja, et selle provotseerimisega on kerge astuda ka üle piiri ning siis ei ole auditoorium enam toimuvaga rahul ja siis läheb meelelahutus välja nendest piiridest, mis on sellele seatud selleks, et koos meelelahutusega toimuks ka olukorra mõtestamine.

A.S.: „/.../ et tema meelega enne saadet uuris välja, et mis positsioonil ma olen ja siis saates asus aktiivselt oponeerima. See tegelikult ei ole nii lihtne, kui ta enda seisukohad olid ikkagi teistsugused, siis see paistis välja. Inimesed said aru sellest. Inimesed küsisid, et miks te sellist tsirkust teete seal. See pole selles mõttes niisama, et ma tulen teen mingit harrastusteatrit siin.“

Kuigi selline vastandumine või provokatsioon võib olla loodud konflikti tootmise eesmärgil, mis paeluks auditooriumi huvi, võib seda tehnikat mingil määral seostada ka mitmekesisuse kriteeriumiga. Osad ajakirjanikud toovad välja, et kui sellised konstrueeritud vastandumist ei

oleks, võiks saade olla üsna ühetahuline, sest tegu on sarnaste põhiväärtustega keskealiste meestega.

A.R.: „Me oleme kõik oma nooruses nuusutanud nõukaaega, oleme kõik olnud väga agarad tegelased Eesti taasiseseisvumisel, kõik oleme keskealised mehed. Me oleme kõik abielus, meil on kõigil lapsed, ehk siis on mingisuguseid selliseid põhiväärtused, mis on meil kõigil samad, millega nagu ei anna vaielda.“

Saate eesmärk meelt lahutada on seatud kokkuvõttes just formaadile ja tehnikatele, mida erinevaid ühiskondlikult olulisi teemasid käsitledes kasutatakse. Selle eesmärgiga koos täidetakse loomulikult mingil määral ka eelnevat kahte nimetatud eesmärki, ent kuna saatetegijad on koos meelelahutuse aspektiga tõstnud kõrgele kohale ajakirjaniku rolli, on paslik samuti seda meelt lahutava arutelusaate puhul vaadata.

4. Järeldused ja arutelu

4.1 Intervjuu tulemuste kokkuvõte

Selles alapeatükis toon välja intervjuude põhilised tulemused, vastates uurimisküsimustele. Uurimisküsimused on lihtsama jälgimise huvides veelkord välja toodud. Peatükki on lisatud ka joonis, mis kirjeldab tehtud järeldusi skemaatilisel.

Mis on tehtava arutelusaate eesmärk ja milline on auditoorium, kellele mõeldes saadet tehakse?

Järeldus 1: arutelusaadatel oli kolm laiemat eesmärki: ühiskonnas toimuvaid sündmusi mõtestada; ühiskonnas toimunud sündmusi võimendada; meelt lahutada.

Saatejuhid, kes olid seadnud oma saate eesmärgiks ühiskonnas toimuvaid sündmusi mõtestada, vaatasid oma auditooriumi kui sellist, kes vajab infomüriaadist selguse saamiseks toimunud sündmuste taha analüüsi. Saatejuhid, kes keskendusid teemade võimendamise vajadusele, nägid võimendamise vajadust samuti auditooriumi ees olevas info, kus on neile vaja välja pikkida sündmused või teemad, mis vajavad rohkem arutelu. Saatejuhid, kes nägid, et nende saatel on eelkõige meelelahutuslik tahk, viitasid kõige tugevamalt sellele, et just auditoorium ootab nendelt sellises formaadis saadet.

Millised on demokraatliku arutelu printsiibid või kriteeriumid, millest ajakirjanikud või saatejuhid arutelusaateid tehes lähtuvad ning kas ja kuidas on nad neid enda jaoks mõtestanud?

Kõik saatejuhid olid valmis vähemalt mingil kujul mõtestama mitmekesisust, põhjendatust ja konstruktiivset arutelukliimat, ehk kriteeriumeid, mis on demokraatlikutele arutelule seatud kvaliteetse avaliku arvamuse kujunemiseks. Küll aga väljendus see kriteeriumite mõtestamine ja prioriseerimine intervjuudest tuletatud saadetele seatud eesmärkidest lähtuvalt erinevalt.

Järeldus 2.1.: Saatejuhid, kes teevad saateid eesmärgiga ühiskonnas toimuvaid sündmusi mõtestada, lähtuvad eelkõige põhjendatuse kriteeriumist.

Mõtestavaid saateid tegevad ajakirjanikud lähtusid selgelt kõige rohkem põhjendatuse kriteeriumist. Põhjendamise vajaduse taga oli nende jaoks kaheosaline tähendus. Esiteks nõuavad need saatejuhid, et saates analüüsitavate teemade valik oleks põhjendatud. Põhjendatud teemavalik seab saatejuhtide arust eos eelduse selleks, et arutelukliima võiks olla

argumenteeritud, valides teemad, millel päriselt on ühiskondlik mõju. Teiseks väljendub põhjendatus analüüsis, mida saate jooksul tehakse.

Järeldus 2.2.: Saatejuhid, kes teevad saateid eesmärgiga ühiskonnas toimunud sündmusi võimendada, lähtuvad eelkõige mitmekesisuse kriteeriumist.

Võimendavaid saateid tegevad ajakirjanikud lähtusid kõige rohkem mitmekesisuse kriteeriumist tuues välja, et kvaliteetne arutelu peab kaasama mitmekesiseid hääli ja teemasid. Teema klikiväärtus ei võrdu selle väärtusega avaliku arvamuse jaoks.

Järeldus 2.3.: Saatejuhid, kes teevad saateid eesmärgiga meelt lahutada, ei lähtu otseselt ühestki kolmest kriteeriumist.

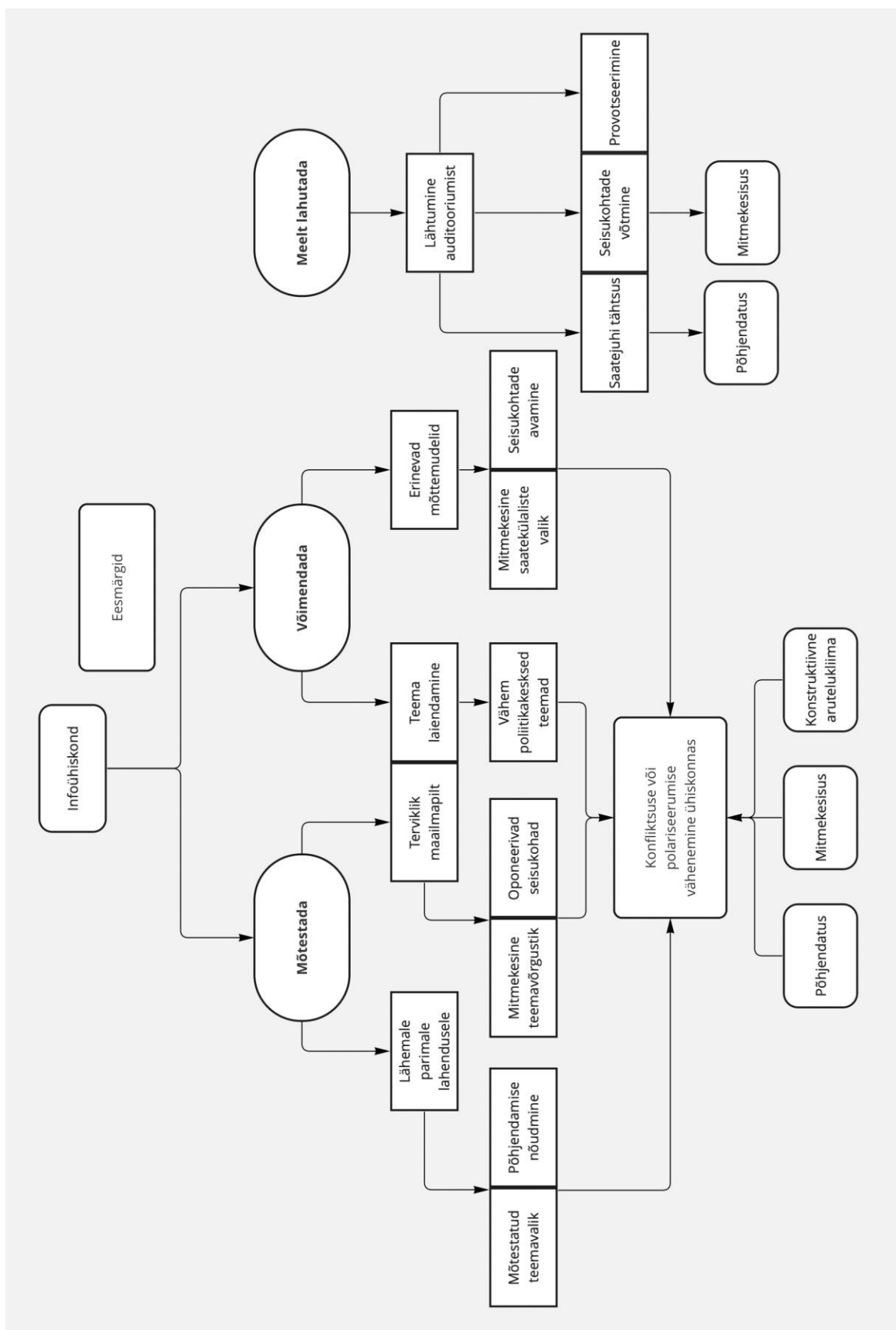
Eesmärgiga meelt lahutada tundus asi jooksvat vastupidises suunas, kus kriteeriumid, mis täidetakse, on pigem tehtud töö tulemused, kui eeldused. Selgelt pidasid need ajakirjanikud oluliseks, et nende evitavad seisukohad vastaksid eelkõige põhjendatuse kriteeriumile. Mitmekesisuse kriteerium väljendus mingil määral nende ajakirjanike jaoks kunstlike positsioonide või raamistamiste võtmises, mis aga tähendab seda, et nende ajakirjanike jaoks jäi sisustamata konstruktiivse arutelukliima kriteerium.

Kuidas mõtestavad ajakirjanikud või saatejuhid oma rolli, mille nad võtavad arutelusaadet tehes?

Järeldus 3: Saatejuhi rolli mõtestamine on sõltuv sellest eesmärgist, mis saatele seatud on.

Mõtestavaid saateid tegevad saatejuhid näevad endal rolli pakkuda süvendatud teadmist, mida uudisajakirjandus veel teemade või sündmuste kohta andnud ei ole. Võimendavad saateid tegevad ajakirjanikud näevad endal rolli pakkuda teemade või sündmuste kohta uusi mõttemudeleid, mida meediateksti tarbija saaks enda omadega kõrvutada ning nendest lähtuvalt neid korrigeerida. Meelt lahutavad ajakirjanikud näevad, et nad peavad täitma auditooriumi pikaajalisi ootusi ning selles on oluline roll saatejuhi enda karismal.

Joonis 1: Saadete tüpologia skemaatiliselt

4.2 Arutelu

4.2.1 Saate eesmärkide suhe arutleva demokraatia ideaaliga ja auditooriumi huviga

Kvaliteetset avalikku arvamust saab toota selline arutelu, mis täidab normatiivsed kriteeriumid, mis sellele on seatud. Ent sellisel arutelul, mis need kriteeriumid sisustab, peab olema mingisugune mõju, mida saab kõige paremini mõõta selle atraktiivsuses või oodatavas auditooriumi huvis, ehk uudisväärtuslikkuses (McQuail, 2000) või siinkohal aruteluväärtuslikkuses. Ainult sellise huvi olemasolul jõuab saates käsitletu kuulaja või vaatajani. See kuidas selline huvi saavutatakse ning mil määral peab see olema kooskõlas arutleva demokraatia normatiivsete kriteeriumitega, oli suurim erisus mõtestavate ja võimendavate ning meelt lahutavate saadete puhul. Mõju element, mis väljendub meediatekstitarbija huvis tuli esile kõigis kolmes eesmärgis, ent n-ö aruteluväärsust või -väärtuslikkust mõtestati erinevalt just eelkõige meelt lahutavate saadete puhul.

Strömbäck jt (2012) tõid oma uurimuses välja, et uudisajakirjanikud tajuvad väärtuslikkuse erinevalt kriteeriumeid, mida uudis peaks kandma ja mida need ajakirjanikud päriselt oma töös arvestavad. Kusjuures uudisajakirjanikud nägid samamoodi, et uudis peaks tegelikult lähtuma sellistest normatiivsetest kriteeriumitest, nagu põhjendatus, mitmekesisus ja argumenteeritus, mis aitaksid luua võimalik kvaliteetset avalikku teadvust, samas lähtuti uudist tehes just selle atraktiivsuse kaalutlustest, mis viitasid ootamatusele, dramaatilisele või pinevusele (Strömbäck, jt 2012). Selleks, et võrrelda, kuidas teevad selliseid otsuseid arutelusaadete tegijad, puudutan järgnevalt kahte analüüsi osas käsitletud teemat: konfliktisus ja meelelahutuslikkus. Mõtestavad ja võimendavad saated on siinkohal käsitletud koos.

McQuail (2000) arvab, et konfliktisus sisaldavaid uudiseid eelistatakse uudiste valikul ning ka Strömbäck jt (2012) toovad välja, et ajakirjanikud pidasid seda oluliseks auditooriumi huvi tekitamisel. Seega toimib konfliktisus mingil kujul auditooriumi huvi haaraja või hoidjana. Saatejuhid, kes selle töö raames tegid mõtestavaid või võimendavaid saateid, nägid konfliktisuse taga arutelu kontekstis probleemi, püüdes liigselt polariseeruvaid seisukohti vältida, samas kui meelt lahutavaid saated tegevad ajakirjanikud kasutasid just nimelt selliseid võtteid, mis võiksid tuua välja polariseeruvad seisukohad, oleksid provotseerivad või õrritasid kuulajat tahtlikult. Need ajakirjanikud nägid, et niimoodi tuuakse arutellu sisse sellised argumendid, mida võibolla ise ei evita, ent mis on ühiskonnas esindatud, ehk seeläbi nähti, et kaudselt täidetakse mitmekesisuse kriteeriumid. Ent kas mitmekesisuse kriteeriumi seda tähendabki, et esindatud peavad olema ka marginaalseimad hääled ühiskonnast? Minu arvates täidab selline Gaussi kõvera äärmuste kaasamine, mille kandepind ühiskonnas on tegelikult

marginaalne, vastupidist eesmärki, sondeerides pinda tugevamale ühiskondlikule killustumisele. Selline killustumine või polariseerumine on avaliku sfääri ideaali ja arutleva demokraatia kriteeriumeid silmas pidades negatiivne fenomen. Polariseerumine viitab diskrimineerivale suhtumisele ning usalduse ja koostöövalmiduse vähenemisele teise osapoole suhtes (Sunstein, 2014), mis arutelruumi kontekstis seab koheselt piirangud mõtestatud arutelule, mis vajab põhjendatust ja konstruktiivset arutelukliimat.

Ajakirjanduse suurenenud tendentsi meelelahutuslikkuse poole on vaadatud väga erinevate teoreetikute poolt väga kriitiliselt, näiteks on James Carey (1999) oma kaasaegsete ajakirjanduslike tendentside kriitikas öelnud, et „ajakirjanduse saavad hävitada veel teisedki jõud peale totalitaarse riigi; ajakirjanduse võib hävitada ka meelelahutuslik riik“. Ilmselt ei tasu meelelahutuslikke elemente arutelusaadetes võtta siiski nii kriitiliselt, sest meelelahutuse mõiste on tegelikult avatud, millele viitavad kõik saatejuhid. Saates olev väga nauditav, retooriline debatt võib samuti olla mingil tasemel meelelahutus ning saatejuhid kindlasti kaasavad sihilikult erinevaid retoorilisi võtteid, et saadetele mingisugust dünaamilisust juurde anda. Küsimus tekib siiski selles, kus jookseb piir arutleva saate, mis soovib luua kvaliteetset avalikku arvamust ja mis lihtsama jälgitavuse huvides pakub ka pehmemaid või kaasakiskuvamaid osasid ning selle vahel, kus tehakse meelelahutust, mis pakub ka muuhulgas mingisugust teadmist või kellegi mõtteid päevakajalistele sündmustele.

4.2.2 Saatejuht ja arvaja roll

Põhiline formaadi erisus intervjueeritavate saadete puhul seisnes minu jaoks selles, kes on saates arvaja ning kuhu asetatakse ennast selle rolli suhtes. Põhimõtteliselt jaguneks selline formaadi järgi eristamine kolmeks ning oleks võinud olla üks võimalusi teistsuguse tüpologia moodustamiseks. Esiteks saated, kus saadet tegevad ajakirjanikud on pidevalt samad, olles ise see juures ka arvajad nagu „Keskpäevatund“ ning „Samost ja Aaspõllu“. Teiseks saated, kus saatejuhid on küll ise arvajad, ent seltskond on roteeruv nagu „Rahvateenrid“ ning „Poliitikaguru“. Kolmandaks saated, kus saatejuhid ise end arvamuse avaldajana ei näe nagu „UV faktor“, „Gloaalne pilk“ ning „Esimene stuudio“. Selline eristamine on küll üsna ühene, sest on samal kujul näha või kuulda ka antud meediatekste tarbides, ometi on neid erisusi mõtet vaadata sügavamalt nii kvaliteetse avaliku arvamuse kujunemise kui laiema ajakirjanduse rolli mõttes ühiskonnas.

4.2.3 Meetodi kriitika ja edasised uurimisvõimalused

Saatejuhtide enesetajul põhinev uurimus sellest, mis moodi täidetakse oma rolli laiema arutelukultuuri ees on väga ühekülgne ning võib olla idealiseeriv, sest ajakirjanikud või saatejuhid said ise panna konteksti selle, kui hästi nad oma rollis demokraatliku arutelukultuuri kujundajana toimetulevad. Selleks, et saada teada, kas nende enesetaju on ka kooskõlas tegelikkusega, mis nähtub auditooriumile, peaks läbi viima saadete süvaanalüüsi koos diskursuseanalüüsiga. Mis võiks tegelikult olla ka selle töö edasi arendus.

Kokkuvõte

Selle bakalaureusetöö põhiline eesmärk oli teada saada, miks saatejuhid teevad selliseid saateid nagu nad täna teevad ning sellest lähtuvalt näha, kuidas need enesekaemuslikud eesmärgid või põhjused suhestuvad laiemal arutelukultuuriga, mille vahendajaks või konstrueerijaks ollakse.

Selleks, et eesmärki täita, viisin läbi seitse poolstruktureeritud intervjuud ajakirjanike, saatejuhtide või ühel juhul toimetajaga, kes raadios või teles arutelusaateid teevad. Andmeid analüüsisin deduktiivset ja induktiivset lähenemist kombineerides. Intervjuuküsimused lõin tuginedes Habermasiliku arutleva demokraatia ideaalile, aga ka oma sügavale tahtele näha saadete taga mingisugust suuremat eesmärki. Tulemuste analüüsimiseks moodustasin tüpoloogia, mis põhines eesmärkidele, mille saatejuhid intervjuude käigus oma saadetele seadsid. Loodud tüpoloogia oli *mõtestavad*, *võimendavad* ja *meelt lahutavad saated*.

Mõtestavaid ja *võimendavaid* saateid tegevad saatejuhid alustasid oma eesmärgi seadmist sarnaselt aluselt, kus nähti, et meediatekstitarbija peab tegutsema meeletus informatsiooni hulgas. Seal edasi nägid *mõtestavaid* saateid tegevad saatejuhid, et nende ülesanne on uudisajakirjandusest valida välja teemad, mis mõjutavad kuulaja või vaataja igapäevaelu ning pakkuda nendele teemadele analüüs. *Võimendavad* saateid tegevad ajakirjanikud nägid samas, et nemad peavad tõstma esile teemad, mis ei oleks nii päevapoliitilised ning mis muu infomüra sees vastasel juhul ära kaovad või süvitsi arutlemata jäävad. *Meelt lahutavaid* saateid tegevad ajakirjanikud lähtusid auditooriumi huvist ning soovist pakkuda neile sellist arutelu päevakajaliste teemade osas, nagu tõenäoliselt pikaajalise kuulamisharjumusega auditoorium ootab.

Nende eesmärkide täitmiseks lähtusid kõik saatejuhid mingil määral ka demokraatliku arutelu kriteeriumitest. *Mõtestavaid* ja *võimendavaid* saateid tegevad saatejuhid pidasid kõiki kriteeriumeid tervikuna oluliseks, kui siis veidi enam mõtlesid *mõtestavate* saadete juhid põhjendatuse olulisuse peale ning *võimendavad* saatejuhid mitmekesisuse peale. *Meelt lahutavad* saatejuhid pidasid ilmselgelt oluliseimaks seda, et nende pakutud arvamuste taga oleks *põhjendus*, samas jätsid nad oma tööprotsessidega sisustama konstruktiivse arutelukliima kriteeriumi.

Intervjuude ja järeltulemuste tulemusel võiks öelda, et *mõtestavad* ja *võimendavad* saated on laiemat arutelukultuuri silmas pidades eesmärgipärasemad, vahendades erinevaid arutelusid, mille tulemuseks võiks olla kvaliteetsem avalik arvamus, mis saaks osaleda ühiskondlikes

otsustusprotsessides paremini. *Meelalahutuslikud* saated täidavad seda eesmärki samuti mingi määrani, olles kindlasti tugevad auditooriumi huvi hoidmises, ent kvaliteetse avaliku arvamuse kujunemist silmas pidades ei pruugi see olla piisav.

Täna kõiki ajakirjanikke, kes leidsid aega, et nende teemade üle minuga arutleda. Arutelude tulemusel ajakirjanikega arvan, et võimalusel peaks nende teemade üle arutlema ajakirjandusringide siseselt ja ka väliselt palju rohkem, et mõtestada ja seletada toimetatud ajakirjanduse rolli ja väärtust demokraatlikule ühiskonnale.

Summary

The main aim of this bachelor's thesis, "The role of media hosts in promoting deliberative democracy in topical TV and radio broadcasts" was to map why media hosts conduct such broadcasts and to see how these self-directed goals or reasons behind doing so relate to the wider idea of deliberative democracy and Habermas' ideal of the public sphere.

In achieving the aim, I conducted seven semi-structured interviews, with radio and television hosts, who direct or host deliberative broadcasts, from which I created my own typology based on the goals media hosts themselves laid out for their broadcasts. The typology was as follows: broadcasts which aim to analyze topical events; broadcasts which aim to amplify topical events; and broadcasts which aim to provide infotainment.

From the analysis I concluded that those who aim to analyze or amplify topical events meet the three main criteria of deliberative democracy rather well – diversity, justification, and constructive debate climate. Therefore, these broadcasts offer a kind of deliberation, which considers all relevant ideas; provides justification and discussion to the ideas in a rational way; and offers a constructive debate climate. Now the broadcasts that aim to provide infotainment or furthermore entertain by discussing topical events was more concerned with the perceived expectations from the audience. Which means that in some limited extent they considered the criteria of deliberative democracy, but these criteria were not seen as a foundation of setting a goal for the broadcast, rather to some extent the criteria were a result.

Kasutatud kirjandus

Aelst, P. V., Strömbäck, J., Aalber, T., Esser, F., de Vreese, C., Matthes, J., Hopmann, D., Salgado, S., Hubé, N., Stepińska, A., Papathanassopoulos, S., Berganza, R., Legnante, G., Reinemann, C., Sheaffer, T. ja Stanyer, J. (2017). Political communication in a high-choice media environment: a challenge for democracy?. *Annals of the International Communication Association*, 41:1, 3–27.

Dahlberg, L. (2007). Making Deliberative Democracy Practical: Public Consultation and Dispute Resolution. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 26(4), 47–64.

Druckman, J. N. (2014). Pathologies of studying public opinion, political communication, and democratic responsiveness. *Political Communication*, 31, 467–492.

Englund, T. (2006). Deliberative communication: A pragmatist proposal. *Journal of Curriculum Studies*, 38(5). 503–520.

Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, 25/26. 56–80.

Galtung, J. ja Ruge, M. (1965). The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*, 1. 64–90.

Habermas, J. (2001). *Avalikkuse struktuurimuutus*. (Andres Luure, Tõlk). Tallinn: Avatud Eesti Fond. (Originaalis avaldatud 1962)

Habermas, J. (2006). Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research. *Communication Theory*, 16(4). 411–426.

Iyengar, S., Hahn, K., Bonfadelli, H. ja Marr, M. (2009). „Dark Areas of Ignorance“ Revisited. Comparing International Affairs Knowledge in Switzerland and the United States. *Communication Research*, 36. 341–358.

McQuail, D. (2000). *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Neumann, E. (1974). The Spiral of Silence a Theory of Public Opinion. *The Journal of Communication*, 24(2), 43-51.

Newman, N., Fletcher, R., Schulz, A., Andi, S. ja Nielsen, R. K. (2020). *Reuters Institute Digital News Report 2020*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.

Noell-Neumann, E. (1991). The Theory of Public Opinion: The Concept of the Spiral of Silence. *Annals of the International Communication Association*, 14(1), 256–287, DOI: 10.1080/23808995.1991.11678790

Silverstone, R. (1999). *Why Study the Media?*. London: Sage Publications Ltd.

Strömbäck, J., Karlsson, M. ja Hopmann, D. N. (2012). Determinants of News Content. *Journalism Studies*, 13(5-6), 718–728.

Sunstein, C.R. (2014). Partyism. *University of Chicago Legal Forum*, 2015(2), lk 1-26.

Wurff, R., De Swert, K. ja Lecheler, S. (2016). News Quality and Public Opinion: The Impact of Deliberative Quality of News Media on Citizens' Argument Repertoire. *International Journal of Public Opinion Research*, 30(2), 233–256.

Lisad

Lisa 1. Intervjuude kava

Plokk: Demokraatlikud arutelud

Mis on arutelude eesmärk üldiselt (kas silmast silma või laiema vahendatud arutelu)?

Milline peaks üks arutelu olema, et ta seda eesmärki täidaks?

täpsustavalt: kuidas leida arutelu tulemusel lahendus/ kuidas jõuda tulemuseni, kus osalejad suudavad leida vähemalt vähima ühise nimetaja/ kus arutelu osalejad püüdlevad lahenduse leidmise poole, jättes kõrvale oma isiklikud huvid?

Erinev kirjandus, mis räägib arutelu kvaliteedist on põhimõtteliselt toonud välja kolm üldist kriteeriumit, mille üks arutelu peaks täitma, et arutelus teema edasiarendamisest kujuneks avalik arvamus, mis oleks piisav selleks, et teha põhjendatud poliitilisi otsuseid. Räägime nendest kriteeriumitest. Mida need kriteeriumid ühe arutelu kontekstis tähendada võiksid?

a. Mitmekesisus

- See on kriteerium, mis on selge eelkõige informeerimise kontekstis, kui räägime tasakaalustatusest ja erinevate häälte kuuldavaks tegemisest. Millisena peaks mitmekesisus olema käsitletud aruteludes? *täpsustavalt: mil määral tuleks arutada erinevate poolt ja vastuargumentide üle? Mida erinevate vaatenurkade vaatlemine arutelule annab? Kui kaugele saab oponeerivate argumentide lahkamisel minna ilma, et arutellu toodaks lihtsalt epateerivat lollust? Kuidas tagada argumentide või teemade mitmekesisus (kas variant oleks näiteks kaasata rohkem erinevaid häáli ühiskonnast, kes oma personaalse vaatenurgaga täidaks juba eos selle nõudmise?)

b. Põhjendus

- Milles väljendub argumentide põhjendus aruteludes? Kuidas saab läbi arutelu luua nõudlust põhjendatusele? Millest peaks lähtuma argumendi põhjendus, et see aitaks oponeerival argumendil mõista teise poole seisukohta? Kuidas luua keskkond täpsele või faktipõhisele põhjendatusele, mitte kaitsepositsioonilt põhjendatusele?

c. Konstrukttiivne arutelukliima

- Milline on keskkond, kus arutelu on kõige tulemuslikum (mitte niivõrd füüsiline, kui mis on selles keskkonnas eeldused osalejatele, et arutelu saaks toimuma mingisugusest ühiselt mõtestatud pinnaselt või eesmärgist)? Kuidas suhtuda ideesse, et arutelul osaleja peaks suutma enda panna oponeeriva argumendi positsiooni, et mõista paremini

oponeeriva argumendi lähtekohta ja see läbi parendada ka oma argumentatsiooni põhjendatust? Kas on üldse võimalik, et ideoloogilisel erinevatel dimensioonidel osapooled sooviksid teineteist mõista? Mis moodi luua selline pinnas, et vähemalt tahtmine selle jaoks oleks?

Plokk: Ajakirjanduse roll arutelukultuuri kujundamisel

Miks on vaja ajakirjanduse modereeritud või vahendatud arutelusid? Millist eesmärki need täidavad?

Milline roll on ajakirjandusel arutelukultuuri kujundajana?

- a. Millised on selle rolli erinevused varasemast, näiteks 10 aastat tagasi, kus sotsiaalmeedia meie avalikus ruumis ei olnud veel nii nähtav?
- b. Kuidas mõtestada ajakirjanduslikke arutelusid avalikus ruumis, kus on rohelt erinevat infot ja ka valeinfot? Kus avalik arvamus on polariseerunud? Kus avalikku arvamust kujundab tugevamini sotsiaalmeedia? Milline roll on ajakirjanduslikul arutelul nende nähtuste taustal?

Kui oluline on see roll teiste ajakirjanduse funktsioonide kõrval?

- a. Milline on selle rolli suhe näiteks ühiskonna mobiliseerija (ajakirjandus on mh ka demokraatlikku korra kaitsja, mis tähendab, et näiteks Ukraina sõja ja Venemaa agressiooni suhtes on valitud kindel retoorika. Milline on ajakirjandusliku arutelu roll koos sellega?) või
- b. informeerija (ajakirjandus peaks pakkuma erinevaid vaatenurki ja argumente, kuidas need väljenduvad ajakirjanduslikes aruteludes? Kuidas suhestuvad nt Hennoste kriteeriumid, mis seonduvad just informeerimisega, aruteludega?)

Kuidas erinevad rollid teineteist täiustavad või piiravad?

Tooge välja mõned saated, mis pakuvad täna head arutelu? Põhjendada.

Plokk: Spetsiifilised saated

Mis on selle saate eesmärk?

Kuidas saatesse valitud eksperdid/saatejuhid?

Mille alusel valitakse nädala teemad?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mari-Liis Somelar,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Saatejuhi roll demokraatliku arutelukultuuri edendamisel tele- ja raadioarutelusaadetes“, mille juhendaja Ragne Kõuts-Klemm on, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mari-Liis Somelar

23.05.2022